

УДК 34.09

А.Л. Шевцов

ORCID ID: 0009-0008-9204-1681

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СТАНУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено деякі проблемні питання правового врегулювання стану війни в Україні, існуючі колізії та протиріччя в українському законодавстві з огляду на події російсько-української війни. Запропоновані актуальні зміни до нормативно-правових актів, що регламентують алгоритм дій органів державної влади в умовах реальної загрози національній безпеці.

Ключові слова: збройний конфлікт, воєнний стан, воєнний час, стан війни, особливий період.

Постановка проблеми

З 24 лютого 2022 року Україна веде безпрецедентні за своєю інтенсивністю і запеклістю бойові дії по захисту власної територіальної цілісності і державного суверенітету. Майже вперше після другої світової війни в центрі Європи спалахнув військовий конфлікт такого масштабу і потужності, з такими тяжкими людськими жертвами, руйнівними наслідками і загрозами виникнення гуманітарної, екологічної і навіть ядерної катастрофи на всьому континенті.

Війна поставила перед державою і суспільством багато життєво важливих питань, на які на жаль не завжди є відповіді. Вочевидь, ситуація потребує суттєвого переосмислення і коригування перш за все нормативно-правової бази, що регламентує політичні, економічні, соціальні і правові основи

обороздатності держави. Неточність, невизначеність, розмитість деяких правових категорій і норм чинного законодавства в умовах воєнного часу дозволяє їх вільне трактування, що неминуче веде до негативних юридичних наслідків.

У різні часи, під різними кутами зору над проблемами національної безпеки і оборони фахово працювали українські державні діячі та науковці. Серед них, В.О. Антонов, В.М. Воробйов, В.П. Горбулін, О.Л. Істратов, О.І. Кузьмук, В.А. Ліпкан, В.Й. Пашинський, С.Т. Полторак, В.Г. Радецький, І.С. Руснак, О.С. Семенюк, Г.П. Ситник, В.В. Сокурєнко, В.М. Столбовий та багато інших видатних вчених. В своїх роботах вони через призму функціонування державних інституцій предметно, конструктивно, доволі критично і системно дослідили генезис безпекових проблем та можливості їх адміністративно-правового врегулювання. Але і сьогодні залишається широке поле діяльності для вивчення феномену національної безпеки. Одним з таких важливих напрямків є правове врегулювання оборонних питань в умовах повномасштабної агресії проти України.

Метою статті є:

1. Привернення уваги вітчизняної наукової спільноти та суб'єктів законодавчої ініціативи на певні неузгодженості, неточності і недосконалість окремих положень діючого законодавства України з питань обороноздатності держави.
2. Коригування змісту низки нормативно-правових актів України щодо захисту територіальної цілісності й суверенітету держави у відповідність до викликів, загроз та реалій сьогодення.

Основна частина

Розглянемо лише окремі аспекти правового врегулювання стану війни в Україні. Перш за все є сенс розібратись з терміном «війна». В статті 1. Закону України «Про національну безпеку України» даний термін трактується як один із видів воєнного конфлікту. Сам же військовий конфлікт тлумачиться як «форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із

двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами військового конфлікту є війна та збройний конфлікт» [2]. В цій же статті закону є визначення збройного конфлікту – «збройне зіткнення між державами... або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави...» [2]. Трактуючи терміну «війна», його критерії і які інші види воєнних конфліктів існують, за умови, що два вищезазначених лише основні, закон не дає. Виникає питання: бойові дії на території України по відсічі агресії з юридичної точки зору «війна» чи «збройний конфлікт»? Судячи за ознаками сформульованими в законі, а також по суб'єктам протиборчих сторін дані події можуть кваліфікуватись як «збройний конфлікт».

Не менш важливим є з'ясування функціонального змісту таких категорій як «воєнний стан», «воєнний час», «стан війни», «особливий період». Конституція України (ст.106) надає право Президенту України як Верховному Головнокомандувачу вносити до Верховної Ради подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймати рішення про використання Збройних Сил України та інших законно утворених військових формувань. Крім того, у разі загрози нападу агресора Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні [1].

З цих конституційних положень можна зробити як мінімум два висновки. По-перше «стан війни» і «воєнний стан» не синоніми та приймаються окремими нормативними актами. По-друге і «стан війни» і «воєнний стан» можуть оголошуватись навіть при загрозі вторгнення, тобто до фактичного початку агресії. Разом з тим, стаття 4. Закону України «Про оборону України» вже імперативно приписує Президенту України у разі збройної агресії або загрози нападу на Україну прийняти рішення щодо мобілізації, введення воєнного стану та оголошення стану війни з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України [3]. Таким чином, законодавчо визначений алгоритм дій глави

держави в загрозовий період і з початком агресії проти України вимагає його чіткого і послідовного виконання.

З початком агресії проти України минуло майже два роки. За цей час оголошено декілька хвиль мобілізації, введено воєнний стан. Воєнний стан, введений Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 і затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102 – ІХ, неодноразово продовжувався відповідними указами. Але, така процедура, а саме продовження дії воєнного стану Законом України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачена. Тому було би доцільно статтю п'яту даного документу доповнити пунктом про можливість продовження дії введеного воєнного стану з обов'язковим зазначенням, чи потрібно відповідний Указ Президента України кожного разу затверджувати Верховною Радою України [4].

Між тим, одна із ключових вимог законодавства щодо оголошення «стану війни» з початком агресії, Верховним Головнокомандувачем дотепер не реалізована. Питання принципове, бо з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає «воєнний час», який закінчується у день і час припинення «стану війни» [3]. Виходить, що навіть за фактом воєнних дій по спротиву агресору ми можемо вважати «воєнний час» реальністю, але вийти із нього ми не зможемо, оскільки не оголошувався «стан війни».

Більше того, це питання входить в протиріччя ще з одним терміном «особливий період». Стаття 1. Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» трактує особливий період як період функціонування національної економіки, органів державної влади, Збройних Сил України, інших військових формувань щодо захисту Вітчизни, який настає з моменту оголошення мобілізації чи з моменту введення воєнного стану та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [5]. Як бачимо особливий період не передбачає оголошення «стану війни». Таким чином, якщо немає «стану війни», то немає «воєнного часу» і немає «особливого періоду».

Із змісту визначення особливого періоду також не зрозуміло, наприклад чи може проводитись демобілізація, тобто перехід на організацію і штат мирного часу в особливий період, оскільки межі відбудовного періоду після закінчення воєнних дій законодавцем теж не визначені. Загалом щодо оголошення стану війни доречно зауважити на неоднозначність і суперечність цієї норми в українському законодавстві. Визначення терміну «воєнний стан» надано в Законі України « Про правовий режим воєнного стану» як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеці державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Закон містить норми щодо змісту цього режиму, порядку його введення та скасування, правових засад діяльності органів державної влади в тому числі і Президента України, який здійснює загальне керівництво запровадженням та виконанням його заходів. Якщо режим «воєнного стану» чітко визначений, то правовий режим «стану війни», тим більше «гібридної війни» не визначений взагалі. Даний факт породжує дискусійну полеміку стосовно кваліфікації воєнного конфлікту, чи знаходиться країна у стані війни попри те, що кожного дня навколо нас гинуть сотні людей і не тільки військових, чи настав час переведення усіх ресурсів держави на воєнні рейки, чи може бути так, що держава - агресор є, армія України веде кровопролитні бої з окупантом, а «стану війни» немає. І це не суто теоретичні роздуми щодо раціональності правових конструкцій. За кожною юридичною нормою стоять долі людей, їх політичний, економічний, соціальний і правовий захист та існування самої країни.

За час агресії проти України вже окуповані значні території Луганської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей, Автономна Республіка Крим, але досі країна не стала єдиним військовим організмом. Навіть розрив дипломатичних відносин з державою-агресором носить половинчастий характер, бо консульські відносини тривають. Продовжується економічна співпраця з державою-агресором. Так, Україна продовжує отримувати кошти за транзит газу через свою територію [6,7]. Безумовно все це викликає в суспільстві певні непорозуміння.

Висновки та рекомендації

1. Підсумовуючи вищевикладене треба визнати як невідкладне завдання держави приведення національного законодавства у сфері оборони у відповідність до вимог часу.
2. Внести зміни та доповнення до законодавчих та інших нормативно-правових актів України щодо визначення та тлумачення ключових дефініцій оборонної політики та обороноздатності держави.

Перспективи дослідження

В статті розглянуті лише окремі прогалини в українському законодавстві стосовно одного із найболючіших питань сучасності – стану війни. Але це далеко не вичерпний перелік неврегульованих правових норм законодавчої практики в умовах фактичного ведення війни. Серед них проблеми мобілізації та демобілізації громадян, утворення й функціонування добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ), легітимність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, у яких сплинув законодавчо встановлений термін повноважень, за умови заборони проведення виборів під час воєнного стану та багато інших. З огляду на це проблематика висвітлена у статті потребує подальшого наукового дослідження та професійної дискусії щодо конкретизації й доопрацювання нормативно-правової бази з оборонних питань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469 – VIII (із змінами).
3. Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII (із змінами).
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389 – VIII (із змінами).
5. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 № 3543 - XII (із змінами).
6. Інтернет видання «Українська правда» // Україна розриває дипломатичні відносини з РФ. Електронний ресурс: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325374/>
7. Журнал «Forbes Ukraine» // Картина дня 31 березня 2022 року. Ігор Орел // Навіть під час війни Росія сплачує Україні за транзит газу. Чому ми не можемо відмовитись (і РФ також). Електронний ресурс: <https://forbes.ua/inside/dazhe-vo-vremya-voyny-rossiya-platit-ukraine-za-tranzit-gaza-pochemu-my-ne-mozhem-otkazatsya-i-rf-toz>